
ÖTÜKEN

KÖK

-Kelimelerin Serüveni-

Alp Paksoy

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1431
KÜLTÜR SERİSİ: 835

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-836-3

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Baskı: Ekim 2019 (2000 adet basılmıştır)

2. BASKI: 2000 adet basılmıştır.

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Çalık

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Karakış Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2019

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İstanbul'un, eski adıyla Hebdomon, günümüzdeyse Bakırköy olarak anılan ilçesinde dünyaya geldim. İlkokulu İstanbul'da, üniversiteye kadar geri kalan okullarıysa Akdeniz'in enteresan illerinden biri olan Mersin'de okudum. Lise çağlarında başlayan Türkçe aşkı, üniversitemi de şekillendirdi ve Eskişehir Anadolu Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü birincilikle tamamladım demek isterdim ama kaçıncı bitirdiğimi hatırlayamıyorum. Mezun olduktan sonra çeşitli kurumlarda Türkçe, edebiyat öğretmenliği yaptım. Üniversite yıllarından itibaren hayalim olan kitap çalışmaları nedeniyle öğretmenliğe ara verdim ya da tamamen bıraktım… Şu an bunu kestirmek pek mümkün değil.

İÇİNDEKİLER

Sarışın 15
Ulan 18
Kahve 20
Unutmak 22
4X20=80, 80+12=92 23
Başlangıçta Su Vardı 26
Akrabanın Ettiğini… 31
Akılsız 33
Coğrafya Kader midir? 36
Af 41
Ay 42
Onun Hikâyesi 47
Boş Zaman 49
Tüy 53
Çolpa 55
Miğfer 58
Uza 60
Ütük 63
Yalan 64
Unutmabeni 65
Körür Közüm Körmez Teg 66
Hayvanat Bahçesi 67
Paraşüt 69
Kötürüm 73
? 74
Beniâdem 75
Tuhafiye 78
Anatomi 101 79
Ragnarök 83
Yemekteyiz 85
Duayen 91
Sancı 93
Jeneratör 94
Yorgan 95
Organ 96
İsot 97
Çok Güzel Sanatlar 98
Arkadaş 100
Eğitim 101

Aprın Çor Tigin 102
Ev 105
İki Dirhem Bir Çekirdek 111
Analıkızlı mı? 113
Ötanazi 114
Eşek 115
Dal 116
Uçmak 117
Sakatat 118
Şak Bir On Milyar Daha 119
Gamzedeyim 120
Espri 121

Kaynakça 123

PROF. DR. OKTAY ASLANAPA, PROF. DR. İBRAHİM KAFESOĞLU, PROF. DR. MUHARREM ERGİN'İN BİRLİKTE HAZIRLAYARAK TÜRKOLOJİ DÜNYASINA ARMAĞAN ETTİKLERİ ROZETTİR.

SAĞ ALTTA GÖKTÜRK HARFLERİYLE BİLGE KAĞAN'IN,
SOL ALTTA UYGUR HARFLERİYLE BÖGÜ KAĞAN'IN,
SOL ÜST KÖŞEDE KUFİ ARAP HARFLERİYLE ALP ARSLAN'IN,
SAĞ ÜST KÖŞEDE GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN İSİMLERİ,
VE ORTADA FATİH SULTAN MEHMET'İN TUĞRASI YER ALMAKTADIR.

Bilinen odur ki kelimeler hiç kimsenin öz malı değildir. Bu sebeple herhangi bir kelimenin etimolojisi, Türk ya da yabancı fark etmeksizin birçok Türkolog ya da dil bilimci tarafından defalarca kez incelenmiş olsa da kimse çıkıp "Bu sözcük benimdir!" dememiştir, diyemez. Burada okuyacağınız sözcüklerin kökenlerine belki daha önce, başka başka eserlerde rastlamışsınızdır. Kim bilir, belki bundan sonra başkaca kitaplarda yine rastlayacaksınız. İşte bu yüzden kelimeler milletindir, milletin ortak malı olduğu için de herhangi bir kişinin tekelinde değildir.

"Türk dilinde yazılmış bir eser, hiç şüphesiz, Türk milletinin eseridir." der Reşit Rahmeti Arat. Bu yüzden bu eser benim değil, değerli okuyucuların ve kelimelerin bilinmedik âlemlerine beni daldırıp Türkçenin benzersiz kâinatında bana muhteşem seyahatler sunan yüce Türk milletinindir.

Bu maceraya atılmamı sağlayan ve Türkçenin görkemli kelimeleriyle haşır neşir olmama vesile olup Türk dilini bana öğreten kıymetli annem Azra Karamanoğlu'na ne kadar teşekkür etsem de asla ama asla hakkını ödeyemem. Ayrıca, üniversite yıllarımda beni ben yapan öğretmenim Akif Tuğuz'a, gece gündüz demeden yardımını esirgemeyen Ertuğrul Evis kardeşime, bana cesaret veren ve her türlü desteğini, yardımını hiçbir zaman sakınmayan Ayşegül Büşra Çalık'a sonsuz teşekkürlerimle…

Elinizde tuttuğunuz bu etimoloji serüveninde güzel ve eğlenceli bir macera yaşamanızı temenni ederim değerli okur. İyi yolculuklar…

Kahve yokken “kahverengi”ne ne deniyordu?

Sarışın

ESKİ Türkçede "gök" sözcüğü, "sonsuz boşluk"tan ziyade "mavi" rengini karşılamaktaydı. "Gök" kökünden "gökle alakalı, mavi" anlamlarındaki "gökçe" sözü, "mavimsi, mavimtırak" manalarındaki "kökşin/gökçin" kelimesi, "maviye çalan renk" anlamındaki "gökçül" sözcüğü, "mavi gözlü kimse" demek olan "gökmen" sözü ve bunların yanı sıra renklerle ilgili birçok sözcük türemiştir.

"Güvercin" sözcüğü de "gök"ten türeyenlerden biridir.

Şöyle ki: Eski ve Orta Türkçede "gök" sözüne eklenen "-Er" eki, bu sözcüğü "göğer-" hâline getirip ona "gök rengini almak" anlamını katmıştır. İşte bu "göğer-" eylemine, Türkçede genellikle kuş adlarında görülen "-çİn" eki getirilip "güvercin" sözcüğüne ulaşılmıştır. Eski Türkçede ekseriyetle "kögürçgün, kögürçün," Orta Türkçede "kökürçkün" hâlinde gördüğümüz "bir tür kuş" olan "güvercin"in etimolojik serüveni tam anlamıyla "göklere" dayanmaktadır.

Peki, sadece "güvercin" mi?

Türkçe, tek bir ekle yalnızca bir kelime türeterek "Benden bu kadar." der mi?

"Yüksek, ulu, büyük" anlamlarındaki "ala" sözüne "-çİn" ekini ilave ettiğimizde "beyaz renkli bir cins şahin" olan "laçın"ın Orta Türkçedeki biçimi olan "alaçın"ı elde etmekteyiz.[1]

[1] Anadolu ağızlarında pek çok hayvan adı "ala" sözüyle yapılmıştır. "Alabahta (üveyik), alarga (alacakarga), alaguzu (kirpi), alabaş, alaçavuş (ibibik kuşu) vb.

Yağlı mı yağlı eti olduğundan, eti için "bıldır bıldır et" yakıştırması yapıldığından mıdır[2], Türk yurtlarına yılda bir uğradığı için "bir yıldır, geçen yıl" anlamındaki "bıldır" sözünün ona uygun görülmesinden midir[3] bilemiyoruz fakat göçebe ve güzel kuşumuz "bıldırcın"ın da "-çİn" ekiyle türetildiği aşikârdır.

Bu "-çİn" eki sadece kuş adı mı türetmiş?

Hiç sanmam.

Güzel ekimiz "-çİn"in türettiği diğer kuş isimlerini[4] bir kenara bırakacak olursak farklı renklerle girdiği ilişkilere ve kelimelere hangi anlamları kazandırdığına değinelim.

"En koyu renk, siyah" manasındaki "kara" sözüne eklenen "-çİn" eki, biraz değişiklik göstererek sözcük içinde "-şIn" şekline bürünüp "esmer" manasındaki "karaşın" sözünü türetmiş, bununla yetinmemiş, "kara"nın karşıtıyla da iş birliği yapıp "albino" anlamındaki "akşın" kelimesini ortaya çıkarmış. Tabii bu iki renkten sonra "sarı"ya uğramayı da ihmal etmeyip "sarı saçlı" demek olan "sarışın" sözcüğünü elde etmiş, hazır dolaşmışken "alev" anlamındaki "yal" sözüyle birleşip "yalçın"ı ve "alaca, boz renkli" manasındaki "borçın/burçin" ortaya çıkarmıştır.

Kaynaklarda "kuş adı türeten" ve "renk adı oluşturan" olarak iki farklı şekilde görülse de özellikle "güvercin" maddesinden dolayı ve "güvercin"e renkle alakalı da anlam kattığı için "-çİn/-şIn" ekini ayrıştırmamak kanaatindeyim.

Tabii unutmadan, muhakkak "ağır, hareketsiz, bol ve kabarık tüylü bir tavuk ırkı" demek olan "koşin" kelimesini bilenler vardır. Bu kelimenin ne "-çİn" ekiyle ne de

---

[2] Daha fazla bilgi için bk. Tietze, Andreas (2002), *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, İstanbul, Simurg Yayınları.

[3] Daha fazla bilgi için bk. Gülensoy, Tuncer (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, I. Cilt, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

[4] "Balıkçıl/balıkçin, çamurcul, kaşıkçıl, tavşancıl" vb.